

ŞERVUD ANDERSONUN “ATLAR VƏ İNSANLAR” NOVELLALAR TOPLUSUNDA ÖZGƏLƏŞMƏ PROBLEMI

Leyla Sarıvəlli

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: leyla.s_93@mail.ru

Xülasə. Məqalədə Şervud Andersonun “Atlar və İnsanlar” novellalar toplusunda özgələşmə problemi təhlil edilir. Göstərilir ki, Şervud Anderson gözlə görünməyən özgələşməni Amerika gerçəkliyinin gətirdiyi problemlərlə ölçür və oxucuya bu faciənin labüdlüyündən xəbər verir.

Açar sözlər: Şervud Anderson, “Atlarvəinsanlar”, özgələşmə problem, novella.

THE PROBLEM OF ALIENATION IN SHERWOOD ANDERSON'S COLLECTION OF SHORT STORIES "HORSES AND MEN"

Leyla Sarivalli

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The paper analyzes the problem of alienation in Sherwood Anderson's collection of short stories "Horses and Men". It is shown that Sherwood Anderson measures the invisible alienation with the problems brought by the American reality and tells the reader about the inevitability of this tragedy.

Keywords: Sherwood Anderson, “Horses and Men”, alienation problem, novella.

ПРОБЛЕМА ОТЧУЖДЕНИЯ В СБОРНИКЕ РАССКАЗОВ ШЕРВУДА АНДЕРСОНА «КОНИ И ЛЮДИ»

Лейла Сарывелли

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье анализируется проблема отчуждения в сборнике рассказов Шервуда Андерсона «Кони и люди». Показано, что Шервуд Андерсон измеряет незримое отчуждение проблемами, принесенными американской действительностью, и сообщает читателю о неизбежности этой трагедии.

Ключевые слова: Ш.Андерсон, «Кони и люди», проблема отчуждения, новелла.

Şervud Anderson Amerika ədəbiyyatının Böyük Depressiya dövrünün aparıcı nümayəndəsi kimi bu dövrün nəsrinə təsir göstərmiş, klassik Amerika ədəbi ənənlərinin həm inkişafına, həm də onun yeni dövrün problemləri ilə bir arada səslənməsinə zəmin yaratmışdır. O, əsərlərində Amerikanın sosial inkişafının yaratdığı problemləri, yeni əsrin gəlişi ilə kəskinləşən prosesləri əks etməyi bacarırdı. Yazıçı “Uaynsburq, Ohayo”, “Yumurtanın təntənəsi” və “Atlar və insanlar” novellalar toplularında maddi qazanc arxasınca qaçan və mənəvi dəyərləri itirən, özgələşmə ilə qarşılaşan orta amerikalını gerçək Amerika problemləriylə bir arada təsvir edirdi.

Şervud Anderson novellalarında insan psixologiyasını irəli sürən ilk Amerika yazıçılardan biri kimi ekzistensializmin ədəbi-bədii meyillərinin yaranmasından da əvvəl insanın özgələşməsindən, onun fərd kimi cəmiyyətdən, insanlardan ayrı düşməsindən yazırdı. Yazıçı istənilən novellalarında insanın ekzistensial durumundan, onun mövcudluğuna təsir edən siyasi, sosial və iqtisadi problemlərindən yazırdı. Maraqlıdır ki, yaradıcılığı ekzistensializmin ədəbi-estetik qaynaqları hesab edilən Sorn Kyerkeqorun (*Soren Kierkegaard*,

1813-1855) hekayələri hələ ingilis dilinə tərcümə edilməmiş, Haydegerin “Varlıq və zaman” [6] əsərinin yazılmasına isə hələdə illər qalırdı. Şervud Anderson novellalarında ekzistensial problemlərlə üzləşən insan övladından bəhs edir, onun kimliyi, mahiyyəti, varoluş məsələlərini önə çəkirdi. Bu qəhrəmanların dərdi, problemləri şəxsi məsələ deyildi, onlar hansısa gözə görünməz qüvvə tərəfindən təcrid olunur, divara “sıxılır”, yaşamaq uğrunda mübarizə aparırlar. Bütün bu mübarizələrdəki məğlubiyyətlərini anlamaq, özlərini dərk etmək, hadisələrin nə səbəbdən bu qədər mürəkkəb olmasını dərk etmək istəyirdilər. “Uaynsburq, Ohayo” toplusunun qəhrəmanları gündəlik həyatlarını başa vurur, sabaha ümitsiz və inamsız yaşayır, “Yumurtanın təntənəsi” toplusunda isə komik situasiyalara düşür, yaşamaq uğrunda ağılasığmaz işlərə baş qoşur, amma bütün hallarda “autsayder” olaraq qalırlar. Yalnız oxucu onları başa düşür, onların daxili dünyalarından agah olur, hərəkətdən gizlin qalan, əlçatmaz dünyalarına nüfuz edə bilir. Yazıçı belə novellalarda “kiçik” amerikalının böyük problemlərindən yazır, adi insanın “heçliyə” çevrilən həyatından bəhs edir.

Şervud Andersonun 1923-cü ildə qələmə aldığı “Atlar və insanlar” novellalar toplusu da bu sıradandır. Topluya daxil olan “Drayzer”, “Mən axmağam”, “Müasirliyin zəfəri”, “İstifadə edilməmiş”, “Çıkaqolu Hamlet”, “Qadın olan kişi”, “Süd qabları”, “Kədərli musiqiçilər”, “Bir insanın hekayəsi”, “Ohayodan olan bütprəst” novellalarının hər biri insanın böyük şəhərlərdə bitib-tükənməyən problemlərlə üzləşməsi, kəndin, təbiətin sakitliyi və hüsurunun əksi ilə qarşılaşması, böyük şəhərlərdə fərd, şəxsiyyət kimi “heçliyə” çevrilməsindən bəhs edir. Əgər “Bir insanın hekayəsi” novellasında tənha qəhrəmanın şəhərdə çoxluğa qarşı bərdərlərindən uzaq düşmək istəyi sonda öz şəxsi faciəsi ilə bitirsə, “Çıkaqolu Hamlet”in personajı kənddən şəhərə can atmaqla öz soy-kökündən, doğmalarından uzaq düşür, bu uzaqlıq onu yadlaşmış, özgələşmiş insana çevirirsə, “Mən axmağam” novellasındakı yetkinlik yaşına çatan bir gəncin varlı əsilzadə olmaq istəyi həyat peşmançılığı ilə bitir.

“Atlar və insanlar” novellalar toplusu ədəbi tənqiddə modernizmin problemləri müstəvisində öyrənilir [4], bəzən isə yazıçının yaxından izlədiyi, şahidi olduğu hadisələrlə əlaqələndirilir [3]. Amma bütün hallarda topluya daxil olan novellalar Amerika gerçəkliyindən, onun sakinlərinin total özgələşməyə məruz qalan durumundan, “kiçik” insanın böyük problemlər qarşısında acizliyindən bəhs edir.

Şervud Andersonun özgələşmiş personajları müxtəlif səbəblərdən cəmiyyətdən, insanlardan təcrid olur, özünə qapanır və “insani” həyatı tərk edirlər. Əgər “Uaynsburq, Ohayo” novellalar toplusunda bu təcrid olma və özgələşmə qrotesk şəklini alırsa, “Atlar və insanlar” toplusunda yazıçı total özgələşməyə məruz qalan insandan bəhs edir. Toplunun istənilən novellası özgələşmiş, tənha insanın ağrılarından, gözlə görünməyən, amma həyatın hər anında qarşımıza çıxan gerçəkliklərlə bağlıdır. “Özgənin” ağrısı yalnız “özgənin”dir şüarı ilə yaşayan insanlar özləri də bilmədən bu mərzələ baş-başa qalır, təcrid olur və sonda “insani” həyatdan uzaq düşür.

“Bir insanın hekayəsi” novellası romantik şair Edqar Uilson haqqında hekayə ilə bağlı olub Kanzasdan Çıkaqoya gələn, sona qədər tənhalığından qurtula bilməyən sırası amerikalıdan

bəhs edir. Həyatını qurmağa çalışan, amma sona qədər də tənha qalan bu insanı arvadının ölümündə ittiham edirlər. Onun günahsız olması sübuta yetənə qədər Edqar Uilsonun davranışlarındakı qəribəlik gözdən yayınmır. Onun inanılmaz dərəcədə soyuqqanlı olması, öz həbsinə qarşı etinasız davranışı hər kəsi qorxudur. Onu ittiham edən vəkilə “mərc etmişəm bir aydır ki, siqaret çəkmirəm” [1] deməsi isə məhkəmə zalında olan insanları çaşdırır: “O, qətl ittihamı ilə heç bir əlaqəsi olmayan şeylərlə maraqlanırdı. Onun qətdə təqsirli bilinməsi və asılmaqla cəzalanması deyəsən, onu heç maraqlandırmırdı. Qanun onun həyatından kənar bir şey idi və o, siqaretdən imtina etmiş kimi, etinasız şəkildə qətlə də heç bir əlaqəsi olmadığını dedi” [1]. Yazıçı özgələşməyə məruz qalmış, tənha Uilsonun portret cizgilərini də xarakterinə uyğun təsvir edir. Onun “balaca qıyıq gözləri”, “etinasız baxışları, ifadəsiz üzü” hər kəsi çaşdırır, dünyadan köçmüş bir insanı xatırladırdı. Kanzasdakı tənha həyatından qaçan və Çikaqoda ona uyğun bir insanla evlənmək istəyən Uilson evli qadınla rastlaşanda nəhayət ailə qurmaq qərarına gəlir. Qadın onun kirayə tutduğu kasıb mənzilinə səliqə-sahman salanda ona elə gəlir ki, artıq tənha deyil. Amma tədrisən anlayır ki, yer üzündə onun tənhalığını “doldura” biləcək bir insan yoxdur. Onun tapdığı qadının varlığı yalnız zahiri problemləri həll edir.

Təhkiyəçi Uilsonun çoxdan öldüyünü, lakin hələ də mövcud olduğunu aydın şəkildə oxucuya çatdırır. Onun Kanzasda olduğu kimi, Çikaqoda da ölü həyat sürdüyünü bütün detallarıyla təsvir edir. Evin həddindən artıq qaranlıq və soyuq olduğunu, bu qaranlığın və soyuqluğun onun öz təbiəti ilə bağlılığından dəfələrlə söz açır. Lakin qadının öldüyü gün onun donub qaldığını, “kor” və “kar” olduğunu təsvir edəndə oxucunun gözü önündən çoxdan həyatdan köçmüş bir insan canlanır: “Ölümün nə vaxt baş verdiyini məntiqlə izah edə bilməyəcəm, nə güllə səsini eşitdim, nə də onun öldüyünü gördüm. Sonradan işə cəlb edilən həkimlərin dediyinə görə göbəkbağı, əzələ və ya ürəyi idarə edən bu kimi şeylər faktiki olaraq güllə ilə bir dəfəlik kəsilmişdi. Amma o, eyni zamanda ölü və həmdə diri idi, deyərdim” [1].

Uilson da cəmiyyətdən insanlardan uzaq düşən personajdır. Onun tənhalığını qəbul edib, ailəsini atıb gedən qadın da ona kömək ola bilmir. Uilson sona qədər özgələşmə xəstəliyindən qurtula bilmir: “O, bu qadını tapmazdan əvvəl dərin bir şübhə və suallarla dənizə batmış bir adam idi. Qadını tapana qədər o, heç bir vaxt danışmırdı. Ola bilsin ki, o, sadəcə bir yerdən digər yerə gedir, insanların üzünə baxır, onlara heyran olur, onlara yaxınlaşmaq istəyir, amma bunu necə edəcəyini bilmirdi. Qadın az da olsa onu həyat dənizinin səthinə qaldıra bildi, onunla birlikdə geniş səmanın altında, günəş işığında üzdü. Ona sevgiylə verilən qadın bədəni dənizin səthində üzən qayığa bənzəyirdi, indi qayıq dağılıb, o, yenədə dənizdə batırdı”[1].

Novellanın təhlili onu deməyə əsas verir ki, yazıçı Amerika gerçəkliyinin gətirdiyi problemləri təsvir etməklə insanın cəmiyyətdən, onu əhatə edən toplumdan, sonda isə özündən uzaq düşməsi, özgələşməsi ilə əlaqələndirir. Özgələşmənin insan faciəsi kimi qorxulu bir bəla olması ilə bağlı XX əsr yazıçıları yazır, onun köklərini bir çox məsələlərdə axtarırdılar. Özgələşmənin bədii ədəbiyyatda ilk nümunələri Sorn Kyerkeqorla bağlı olduğu məlumdur. O, özgələşməni aqlın hakimiyyəti, insanın obyektivliyə və rasionallığa marağının nəticəsi kimi

dəyərləndirir, varlığın mövcudluğu probleminin unudulmasıyla bağlayırdı. Sorn Kyerkeqorun fəlsəfi baxışları mahiyyəti etibarilə sosial qaynaqlardan metafizik qaynaqlara keçidi göstərir. Ona görə demək olar ki, Şervud Anderson da insanın mahiyyəti, onun kimliyi sosial problemlərin “basqısından” sonra məhv olur. Novellanın qəhrəmanı da qeyri-adi, anlaşılmaz olmasına qədər sosial-iqtisadi problemlərlə qarşılaşır.

“Mən çox yorulmuşam. Mən gördüyüm kimi axmaq eşşək deyiləm, amma mən, it kimi yorulmuşam, kim olduğumu anlamağa çalışıram” [1] deyən insanın etirafları ilə başlayan “Çıkaqolu Hamlet” novellasında da fərdin mənəvi əzabları, yaxşı yaşamaq üçün atasıyla işlədiyi fermanı atıb, yeni həyat arxasınca gedən bir gəncdən bəhs edir. On səkkiz yaşında evini, ögey qardaşlarını atıb gedən gənc sonrakı həyatını da düz-əməlli qura bilmir.

Gəncin fermadakı həyatı ilə indi yaşadığı həyat arasında heç bir fərq yoxdur. Əgər o, atasının yeni ailəsində mənəvi və fiziki əzablarla qarşılaşırdısa, indi daha ağır və çıxılmaz problemlərlə üz-üzədir. Gənc barda təsadüfən rastlaşdığı insana ürəyini açır və məlum olur ki, keçmiş onun bu günündə də davam edir. Gəncin keçmişdən xilas olma şansı yoxdur, çünki o, daima atası, ögey ana və qardaşlarının səfil, kasıb həyatını yaddaşından çıxara bilmir. Özünü, canını qurtarıb Çıkaqoya pənah gətirməsi, heç də xoşbəxtliyinə səbəb olmur. İndi o, ikili ağrı ilə yaşayır və keçmişlə mübarizə aparır.

Gənc fermada yaşadığı yeknəsəq həyatdan, özgələmiş, tənha insanlardan qurtulmaq istəyir. Amma fermada yaşadığı illərdə olduğu kimi Çıkaqoda da eyni həyatı davam edir. Böyük şəhər böyük problemlər yaradır. Onun mənasız həyatı özü kimi yorğun, tənha insanlarla doludur. Elə bu səbəbdən də o, deyingən, arzu və istəkləri bitmiş insanlardan bezir, qaçmağa yer axtarır.

Gəncin ən ağırlı yaddaşı fermada yaşayarkən onu bu hala salan atasını öldürmək, bununla həm özünü, həm də balaca qardaşlarını “ayaqlarını qara palçıq yeyib, ayaqlarının rəngini dəyişib”, “it günündə yaşayıb” kimi möhürlərdən qurtarmaq istəyir. Yazıçı gəncin simasında həyatının “eybəcərliyi”nə etiraz edən və eyni zamanda ona məlum olmayan başqa bir həyatın “gözəlliyi” uğrunda mübarizə aparın insan obrazını canlandırır. Hər gün eyni hadisə baş verir, onun ögey anası yeməyə səsləyir, atası isə hər dəfə vaxtın azlığını deyib daha sürətlə işləyir, axşamın düşməsindən ehtiyat edir: “O, bir az əsəbi və gərgin idi. Ola bilsin ki, o, çoxdan oğluna qarşı dərin nifrət hiss edirdi” [1]. Gündəlik həyat, onun mənasız və boş işləri gənci hərəkət etməyə, içindəki səs isə onu “boz, mənasız həyatdan qurtulmağa” çağırır. Yazıçı bu yeknəsəqliyi yaradan həyat lövhələrini məharətlə təsvir edir, oxucuya dözülməz həyat şəraitini çatdırır: “O atası ilə tələsik işləyir, sanki bir-birindən üstün olmağa çalışır və hər dəfə bir ovuc kartof götürmək üçün əyiləndə aclıqdan başı gicəllənir və yıxılacağını düşünürdü” [1].

Gördüyü kimi təhkiyəçi təsvirdə ən kiçik təfərrüatı belə yaddan çıxarmır, bir günlük həyatda eyni hadisələrin baş verdiyini göstərir, beləcə boz, yeknəsəq həyatın varlığını oxucuya çatdırır. Eyni zamanda da təhkiyəçi gəncin fermanı tərkdən edib getməsinin səbəblərini önə çəkir. Dözülməz həyat şərtlərindən bəhs edir. Bu dözülməzlik o qədər davam edir ki, atasının qaranlıq, soyuq və çirkli otağına çəkilib tanrıya dua etdiyi zaman onu öldürmək, beləcə, düşdüyü ağır

həyat şəraitinin qisasını almaq istəyir. Ona elə gəlir ki, atasını öldürməklə analığını və ögey qardaşlarını da özünün yaşadığı həyatdan qurtaracaq. Amma fermanı tərək edib getdikdən sonra o, nə analığını, nə də ögey qardaşlarını xatırlaya bilmir. Onun yaddaşında yalnız “onların üzləri həmişə çirkli idi və çirkli, cırıq paltar geyinirdilər, ən kiçiyi isə körpə idi, elə də sağlam deyildi və daima əsəbi halda ağlayırdı” [1].

Atası gecə-gündüz Allaha dua edir, ondan hədiyyə gözləyirdi. Bu hədiyyənin içində o, nəyi nəzərdə tuturdu, oğlu sona qədər də anlamır. Amma hər dəfə atası haqqında düşünəndə onun Allahdan nəyi hədiyyə istədiyini anlamağa çalışır və sona qədər də səfalət içində yaşayan kasıb ailəsinin Allahın nəzərindən uzaq düşdüyünü görürdü.

Özgələşmənin insan faciəsi kimi qorxulu bir bəla olması ilə bağlı XX əsr yazıçıları yazır, onun köklərini bir çox məsələlərdə axtarırdılar. Özgələşmənin bədii ədəbiyyatda ilk nümunələri S.Kyerkeqorla bağlı olduğu məlumdur. O, özgələşməni aqlın hakimiyyəti, insanın obyektivliyə və rasionallığa marağının nəticəsi kimi dəyərləndirir, varlığın mövcudluğu probleminin unudulmasıyla bağlayırdı. S.Kierkeqorun fəlsəfi baxışları mahiyyəti etibarilə sosial qaynaqlardan metafizik qaynaqlara keçidi göstərir. Ona görə demək olar ki, Şervud Anderson da insanın mahiyyəti, onun kimliyi sosial problemlərin “basqısından” sonra məhv olur. O, qeyri-adi, anlaşılmaz olmasına qədər sosial, iqtisadi problemlərlə qarşılaşır. “Atlar və insanlar” toplusundakı “Çıkaqolu Hamlet”in qəhrəmanı da eyni halı yaşayır, “Süd qabları”nın iş axtaran qəhrəmanı da hər dəfə turşumuş südlə qarşılaşanda özü kimi insanlara rast gəlir. “Bir insanın hekayəsi”ndəki şair də sosial problemlərdən əziyyət çəkir, gündəlik yaşayışını belə qura bilmir, sevdiyi qadının cüzi maaşı ilə yaşayır.

Yazıçının novellaları insanın mənəvi böhranından, içindəki natamamlığından bəhs edir. Şervud Andersonun “kiçik” insanı əzab çəkir, onu əhatə edən aləmlə əlaqəsini itirir, özünü və ətrafı başa düşmür. Bu anlaşılmazlıq onun həyatında faciəvi çıxılmazlığa yol açır, onu insanlardan uzaq salır. Elə bu səbəbdən Şervud Andersonun novellalarında orta amerikalının mənəvi yetərsizliyi ortaya çıxır. İnsanın gündəlik həyatı faciə yaşanmadan faciəyə çevrilir və belə faciələr həyatın mənəvi boşluğunda özünü göstərir. Şervud Anderson novellalarının özəlliyi məhz gözlə görünməyən faciələrin təsvirindədir. Başqa sözlə, onun novellalarında diqqətdən kənarda qalan insan mənəviyyəti getdikcə deqradasiyaya uğrayır, sonda “heçliyə” çevrilir. Belə novellalarda insanın özgələşməsi, yadlaşması Amerika gerçəkliyinin gətirdiyi problemlərlə ölçülür.

Ədəbiyyat

1. Anderson Sh., *Horses and Men*. NewYork: B. W. HUEBSCH, Inc. MCMXXIII https://www.gutenberg.org/files/60097/60097-h/60097h.htm#Page_185
2. Burbank R.J. *SherwoodAnderson*. NewYork: Twayne, 1994. 159 p.
3. Segar A.M., *TheTheme of Loneliness and Isolationin Sherwood Anderson's Fiction*. Arts Journal. 2015. No.112. p. 23-36.

4. Whalan M. Race, Manhood, and Modernism in America: The Short Story Cycles of Sherwood Anderson and Jean Toomer. Univ. Tennessee Press. 2007. 304 p.
5. Weber B., Sherwood Anderson. Pamphlets on American Writers. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1994. No. 43, 105 p.
6. Хайдеггер М. Бытие и время. Пер. с нем. В.В. Бибихина. М.: Ad. Marginem, 1997, 210с.